

SPECYFIKA TRUDNOŚCI SZKOLNYCH UCZNI DYSLEKTYCZNEGO. DIAGNOZA I TERAPIA PEDAGOGICZNA.

Pisanie i czytanie należą do czynności psychicznych angażujących funkcje słuchowe, wzrokowe i kinestetyczno-ruchowe. W przypadku obniżenia sprawności którejkolwiek z nich mogą wystąpić istotne problemy z opanowaniem tych podstawowych technik szkolnych. Zaburzenia rozwojowe u dzieci, utrudniające proces pisania i czytania mogą występować w różnym nasileniu i w różnych wzajemnych powiązaniach. W oparciu o prowadzone na terenie poradni badania można stwierdzić, że rzadko spotyka się dzieci, u których deficyty występują wyłącznie w obrębie jednej funkcji. Częściej mamy do czynienia z równocześnie z kilkoma rodzajami zaburzeń. W ich konsekwencji narastają u dzieci niepowodzenia szkolne, związane nie tylko ze zmniejszonymi możliwościami czytania i pisania, ale także wypowiedzenia się, liczenia, manipulowania. Nastęstwem jest osiąganie niskich wyników w większości przedmiotów nauczania i narastanie w ich zakresie zaległości programowych. Może to w końcowym rezultacie doprowadzić do osłabienia motywów uczenia się, zniechęcenia w kierunku podejmowania jakichkolwiek działań zmierzających do przezwyciężenia trudności, tendencji do omijania kłopotów (wagary), nerwic szkolnych i zachowań społecznie niepożądanych (bunt, agresja, negatywizm). W przypadku dzieci z zaburzeniami parcjalnymi reakcje te są do nich wtórne i wynikają z niemożności poradzenia sobie, poczucia bezsilności, braku wiary w siebie. Aby do tego nie dopuścić bardzo ważne jest odpowiednio wczesne rozpoznanie przyczyn specyficznych trudności w uczeniu się i terapia zmierzająca do ich zredukowania na tyle, na ile tylko to będzie możliwe. Praktyka pozwala na stwierdzenie, że niestety nadal zjawiskiem powszechnym pozostaje zbyt późna diagnoza, co utrudnia, a niekiedy uniemożliwia efektywne oddziaływania psychologiczno-pedagogiczne. Dlatego każdy nauczyciel powinien mieć świadomość jakie symptomy w procesie edukacyjnym dziecka budzą zaniepokojenie i na co należy zwracać uwagę na poszczególnych lekcjach szkolnych.

Dzieci z zaburzoną percepcją słuchową mają trudności z wypowiedzaniem się. Ich słownictwo jest ubogie, z wysiłkiem utrwalają wyrazy o skomplikowanej strukturze głoskowej, słabo zapamiętują i rozumieją instrukcje i polecenia wydawane ustnie. Nie potrafią przekazać swoich myśli w formie pisemnej, ich poziom sprawności językowej jest istotnie zmniejszony. W pisowni popełniają różnorodne i liczne błędy, których nasilenie jest bardzo znaczne, zwłaszcza podczas pisania ze słuchu. Nieprawidłowości w zapisie wiążą się z opuszczaniem liter i sylab, przestawianiem ich kolejności w wyrazie, trudności z zapisem wyrazów mało znanych, wykraczających poza słownik podstawowy – szczególnie jeśli występują w nich zbiegi spółgłoskowe. Nieprawidłowa jest segmentacja tekstu ciągłego na zdania, zdań na wyrazy (stąd łączenie i rozdzielanie wyrazów), a wyrazów na sylaby. Ponieważ dzieci te niepoprawnie identyfikują dźwięki mowy, błędnie też je odtwarzają, myląc w zapisie litery będące odpowiednikami głosek fonetycznie podobnych, i-j, samogłoski nosowe z grupami dźwiękowymi om-on, em-en. W przypadkach głębokiego zaburzenia funkcji słuchowej dyktanda są trudne do odczytania, gdyż stanowią zlepki przypadkowych liter i sylab. W początkowym okresie nauki (na etapie kl I, a nawet na początku kl II) dzieci z deficytami w obszarze omawianej funkcji dość dobrze mogą sobie radzić z procesem czytania, dotyczy to zwłaszcza tych z dobrą pamięcią wzrokową. Po prostu zapamiętują one teksty (wówczas jeszcze krótkie) na zasadzie wizualnego rozpoznania obrazów graficznych wyrazów i ich rozmieszczenia. Istotnym dla nich jest umiejscowienie

wyrazu na stronie ze względu na jakąś charakterystyczną cechę np.: względem ilustracji, czy też kolorowego oznaczenia. Z czasem jednak, w miarę wzrostu wymogów szkoły nie są już w stanie sobie poradzić i pokonać coraz to większych trudności, objawiających się wydłużonym okresem głoskowania i sylabizowania. Ponieważ zazwyczaj u tych dzieci słaba jest pamięć słuchowa, więc nie przechowują w niej w odpowiednim następstwie czasowym poszczególnych składowych części słowa (głosek i sylab), dlatego też nie mogą dokonać ich syntezy, a w związku z tym poprawnie odczytać treści. O ile dziecko otrzymuje w domu wsparcie i pomoc, to w klasach wyższych (IV-V) wskutek treningu obraz tych trudności może się zmienić. Przejawiać się one będą wówczas czytaniem nierytmicznym, bez zachowania akcentu zdaniowego i prawidłowej intonacji, popełnianiem znacznej ilości pomyłek polegających na: przekręcaniu wyrazów, zgadywaniu ich po odczytaniu początkowych sylab (niekiedy tylko jednej), opuszczaniu głosek, myleniu wyrazów o podobieństwie brzmieniowym. Z powyższych błędów, jak też z obniżonego tempa czytania wynikać będzie niezrozumienie treści, co w sposób oczywisty zmniejsza możliwości edukacyjne ucznia, utrudniając mu pracę samokształceniową w oparciu o podręczniki. Po zakończeniu wczesnoszkolnego etapu nauczania, dziecko u którego nie jest korygowane zaburzenie funkcji słuchowej będzie napotykać na poważne trudności szkolne, tym większe ,że - w związku z wprowadzeniem stopniowego systemu oceniania - otrzymanie oceny negatywnej może skutkować powtarzaniem klasy.

W każdym przypadku jest to dla ucznia przeżyciem traumatycznym, a w odniesieniu do ucznia dyslektycznego również zabiegiem nieskutecznym. Ze strony nauczycieli poszczególnych przedmiotów wydaje się bardzo ważnym zwrócenie baczej uwagi na dzieci w klasie IV, kiedy w ich życiu szkolnym następują istotne zmiany - dostosowanie się do wymagań kilku, a nie jednej osoby, dłuższe i trudniejsze partie materiału do opanowania, ocena postępów w nauce. Poza językiem polskim, dzieci z obniżoną sprawnością funkcji słuchowej na:

- a) matematyce – będą miały trudności w dokonywaniu rachunku pamięciowego, organizacją sekwencji, ze słownym opowiedzeniem o dokonanych operacjach i nazwaniem poszczególnych z nich, zapamiętaniem i odtworzeniem twierdzeń i definicji, zrozumieniem zadań tekstowych, opanowaniem tabeli mnożenia, a więc i z dokonywaniem obliczeń sposobem pisemnym z zakresu mnożenia i dzielenia,
- b) lekcjach języka obcego – mogą nie zapamiętywać słówek, mieć problem z odróżnianiem wyrazów podobnych, budowaniem wypowiedzi, prawidłową wymową,
- c) biologii i historii – z trudem będą opanowywać terminologię, zapamiętywać nazwiska, nazwy miejscowości, daty, a z lekcji opartych na przekazie słownym wynosić niewiele,
- d) innych przedmiotach nauczania – o ile nie zapiszą treści zadania domowego mogą go nie pamiętać, podobnie jak wszelkich zasad, reguł i objaśnień, jeśli stanowią one dłuższy ciąg słowny.

Równie duże problemy będą dotyczyć dzieci u których niska jest sprawność funkcji wzrokowej. W efekcie zaburzonej analizy i syntezy wzrokowej uczeń nieprawidłowo odzwierciedla min kształty liter, zwłaszcza tych, które cechuje podobieństwo graficzne, a różnią drobne elementy lub też położenie w przestrzeni, przy czym zaburzenie kierunkowości postrzegania może mieć charakter izolowany i niekoniecznie współwystępować z zaburzeniem analizy i syntezy. Trudności z rozpoznawaniem liter stanowią przyczynę kłopotów w nabyciu umiejętności zadowolającego czytania i pisania. Często podczas czytania dzieci opuszczają całe linijki tekstu albo niektóre wyrazy, przekręcają końcówki, odczytują niedokładnie.

Głównie ich uwagę absorbuje rozpoznawanie liter, dlatego też nie koncentrują się na treści, poprzez co jej nie rozumieją. Czytanie bardzo je męczy, więc nie lubią czytać. We wszystkich formach pisania – charakterystyczne jest, że także podczas pisania z pamięci i ze wzoru – popełniają liczne i zróżnicowane błędy. Nie mogą utrwalić struktury obrazu graficznego wyrazu, nieprawidłowo ją odtwarzają. Stanowi to przyczynę rażących błędów ortograficznych, pomimo niejednokrotnie bardzo dobrej znajomości zasad pisowni. Ponadto nieprawidłowości w zapisie dotyczą mylenia liter kształtopodobnych, opuszczania drobnych elementów (ogonków przy ą i ę, kropek oraz kresek), przestawiania kolejności liter, opuszczania pojedynczych z nich. Występują też trudności z organizacją tekstu na stronie – brak jest zachowania marginesów lub są one bardzo dowolne (czasami prawostronny margines zanika, a lewostronny jest nadmiernie szeroki, bądź odwrotnie), równie dowolny jest początek zapisu w linii. Także przy zaburzeniu tej funkcji pojawiają się trudności w innych przedmiotach szkolnych, niż język polski i dotyczą:

a) matematyki w dziedzinie:

- arytmetyki: występuje zła organizacja przestrzenna zapisu działań w słupkach, zmiana kierunku odczytywania liczb, mylenie znaków nierówności, problemy w operowaniu liczbami wielocyfrowymi, z kilkoma zerami i miejscami po przecinku,
- geometrii: kłopoty wiążą się z zadaniami angażującymi wyobraźnię przestrzenną oraz takimi, które wymagają sporządzenia rysunków, wykresów, tabel i schematów,

b) geografii: zła orientacja na mapie i w stronach świata,

c) zajęć plastycznych: schematyczny uproszczony rysunek.

Trudności szkolne będą się wiązać też z opóźnieniem rozwoju ruchowego i koordynacji wzrokowo – ruchowej. Charakterystyczne przejawy tego zaburzenia to: mała sprawność ruchowa całego ciała (dziecko słabo biega, nie może się nauczyć jazdy na wrotkach, łyżwach, nartach), niechęć do zajęć kultury fizycznej, problemy z wykonywaniem ćwiczeń równoważnych i takich, które wymagają opanowania sekwencji ruchowych, mała sprawność manualna związana z wykonywaniem precyzyjnych ruchów (np.: podczas wycinania), brzydkie i mało czytelne pismo, nieprawidłowy chwyt narzędzia piszącego i jego zbyt mocny, jak i zbyt słaby nacisk na kartkę papieru. Z punktu widzenia nauki pisania najbardziej niekorzystne jest zaburzenie rozwoju sprawności rąk sprawiające, że często nie do opanowania jest prawidłowa grafika pisma. Litery reprodukowane są nieprecyzyjnie mają nierówne linie, łuki i kąty. Ich położenie jest niejednolite, a proporcje zakłócone. Często nie mieszczą się w liniaturze (bądź nie dochodzą do linii, bądź poza nią wykraczają), nakładają się na siebie lub odstępy między nimi są bardzo duże. Podobnie duże bywają odstępy między wyrazami, w innych razach występuje ich nadmierne zagęszczenie. Te cechy pisma powodują, że jego czytelność ulega zatarciu, a w ciężkich przypadkach zapis jest zupełnie niekomunikatywny. Zdarza się też, że dzieci mają dobrą sprawność manualną, a jednak grafika ich pisma jest bardzo niska. To dzieci u których osłabiona jest integracja procesów wzrokowo – ruchowych. Spotyka się u nich w zapisie ponadto: zmianę kolejności liter w sylabach i sylab w wyrazach, liczne poprawki i skreślenia przemawiające za stałym, aczkolwiek nie zawsze skutecznym, wzrokowym kontrolowaniem tekstu. Często zaburzenie koordynacji wzrokowo - manualnej jest następstwem nieprawidłowego przebiegu procesu lateralizacji, który stanowi bardzo ważny element rozwoju ruchowego.

Wraz z wiekiem, wskutek oddziaływań terapeutycznych, kształcenia i wspomagającej roli i niejednokrotnie wyższego od przeciętnego, poziomu

funkcjonowania intelektualnego, objawy trudności szkolnych u dzieci dyslektycznych mogą się zmieniać. Często u uczniów starszych nie występują już tak nasilone trudności przy czytaniu, jak to zostało przedstawione wcześniej. Na ogół pozostaje jednak niechęć do tej czynności i spowolniałe tempo odczytu. W pisowni może się znacznie zmniejszyć ilość popełnianych błędów, wśród których dominować będą błędy ortograficzne. Aby jednak problemy z czytaniem i pisanem mogły zostać ograniczone do minimum, niezbędna jest jak najwcześniejsza interwencja terapeutyczna. Dlatego nie należy zwlekać ze zgłoszeniem dzieci na badania psychologiczno – pedagogiczne do czasu, aż trudności narosną i mogą być trudne do przezwyciężenia.

Diagnoza pedagogiczna opiera się na sprawdzeniu i dokonaniu szczegółowej oceny poziomu czytania i pisania (ze wzoru, z pamięci i ze słuchu) oraz stopnia znajomości reguł ortografii. Niezbędna jest tutaj analiza jakościowa materiałów pisemnych od najwcześniejszych lat nauki, która dostarcza wielu danych, min. pozwala ustalić, czy kłopoty z pisanem występowały od początku kształcenia oraz czy i jak ich obraz ulegał zmianie. Dalsze postępowanie rozpoznawcze wskazuje dysfunkcje odpowiedzialne za trudności w nabywaniu umiejętności czytania i pisania. Poddaje się sprawdzeniu słuch fonemowy, spostrzegawczość słuchową, poziom zdolności zapamiętywania treści podawanych tak werbalnie, jak i metodą wzrokową, ustala lateralizację, sprawność manualną, orientację w schemacie ciała i przestrzeni. W badaniu stosuje się metody psychometryczne i kliniczne. Pierwszą grupę stanowią testy posiadające standaryzację i normy, ale bardzo ważne są tu też: wywiad, obserwacja, analiza dokumentacji medycznej (np. informacji o stanie noworodka w książeczce zdrowia). W razie potrzeby zasięga się opinii innych specjalistów: logopedy, laryngologa, okulisty, pediatry. Każdorazowo natomiast następuje konsultacja pedagogiczno – psychologiczna. Dopiero skonfrontowanie wyników badań i ich szczegółowa analiza stanowią podstawę przygotowania opinii. Znajduje się w niej opis dysfunkcji i wpływu jaki wywierają na możliwości edukacyjne ucznia z wyciągnięciem końcowego wniosku co do zakresu występujących zaburzeń i ich formy (dysleksja, dysgrafia, dysortografia). W części końcowej zawsze sformułowane są wskazania dotyczące indywidualizacji wymagań i warunków uwzględnienia ich w szkole, proponowany jest też program prowadzenia terapii. Z programem zajęć korekcyjno – kompensacyjnych powinien zostać zaznajomiony rodzic ucznia i on sam, by uświadomić sobie własną odpowiedzialność za pracę nad problemem. Nie wystarczy bowiem jedynie praca terapeutyczna w szkole (zazwyczaj w wymiarze godziny tygodniowo), gdyż aby terapia dała efekty, oddziaływania usprawniające muszą zostać przeniesione również na grunt domowy. Warunkiem ich skuteczności jest przede wszystkim ciągłość i systematyczność wykonywania odpowiednich ćwiczeń. Olbrzymia jest w tym rola rodziców, którzy powinni utrzymywać stały kontakt z terapeutą celem zapoznawania się nad czym aktualnie pracuje ich dziecko i metodami jakie mogą stosować, pomagając mu w pokonywaniu kolejnych trudności. Zapoznani z nimi powinni też być wszyscy nauczyciele pod których opieką dziecko pozostaje. Uczeń dyslektyczny pracuje niewspółmiernie do osiągniętych przez siebie wyników, często uzyskując takie, które leżą poniżej jego możliwości. Konieczne jest więc wspieranie jego wysiłków i starań, uwzględnienie indywidualnych uzdolnień oraz zwrócenie uwagi na jego specjalne potrzeby edukacyjne.